

Vladimir Nazor.

Joso Benac.

Došao je i otkrio ono, što je bilo dugo sakriveno u našoj duši. Digao je bez bojazni pokrov, da pokaže tajne naše nutrine, što ih se bojasmo sami sebi reći. Bez straha je otkrio dugo zapretanu žeravicu, da opet usplamti žarki plam. Znao je, da smo čekali nekoga, tko će nam bez bojazni otkriti tajne misli i snove. »Jest, nutrina tvoja čeka, da glas pane — U nju, pa da snažno zatrepri sama — Ritmima neznanih vlastitih pjesama.« (Pj. Lj.: Čitaocu.) I on dolazi, donša u našu bolesnu dušu taj glas, što je buni, što je diže šapćući sada ko lagan povjetarac, sad grmeći ko gromor groma, ko trijesak strijele, ko tutanj kopa, ko glomot urvina.

Nezadovoljstvo, što je tinjalo u našim grudima, ne prikriva on beznadnim tamnim pesimizmom i rezignacijom, nego zvuči u njegovom ničeovskom porivu ko jek bojne fanfare, a sve to buja iz vjekovne herojske krvi naših preda.

S hrvatskom je modernom presađen k nama kozmopolitizam, a taj smo usisali na vrelima L'art pour l'artizma. Uživamo u mekoj dikciji, u glazbi riječi, a naša mlaka mekana duša postade još mekšom, fantazija punijom bolječivih snova. Zasićeni i zaduti tražimo krajne finese, krajna dražila. Ideje i viši ciljevi tamne, gube se, a djeca dvadesetoga stoljeća — »velikih sposobnosti za uživanjem« — ispiivši »puninu života«, trunu na smetištu; iščezavaju u punini mraka, u ishitrenoj Nirvani. Život je svrha, te moraš živjeti, da se iziiviš, a bolesni nervi traže svoje, traže dražila. Na ruševinama se viših ideala diže hedonizam i strast, a kad tijelo ne može tome više da služi; kad drugdje nema lijeka, traži ga moderni čovjek u par kapi kakve tekućine, ili u olovnom augmentu satjeranom u tijelo iz cijevi salitrenim zrnjem.

Ljudi, rastrojeni strašću, ispijeni užitkom, bez viših pobuda, a zaljubljeni u se, u svoj egoizam, i ne moguše da drugo stvore. Nijesu mogli, da se za što više žrtvuju, pa im je bila odvratna borba za više ideje. Ljudi bez ideala nijesu mogli biti spremni na žrtve, pa im zato sve smeta, što traži od njih žrtava. Domovina je fikcija, patriotizam ludost, patriotska poezija tiraderija. Potpuna sloboda u svemu jest glavno načelo, alfa i omega njihovog vjerovanja. Niveau, na koji su pali svojim životinjskim nagonom, hoće da opravdaju krilaticom »natraž prirodi«. U umjetnosti ne poznaju ograda, ne

poznaju spona. Ne brinu se, kamo vodi njihov patent na uživanje. Nervoznost, kriminalnost, samoubijstvo, neplodnost i tolika druga zla, to su tek neki plodovi njihove slobode.

Vidio je propast, u koju srlja naša nacija vodena ovakovim apostolima, i on je stao, smjelo je doviknuo očajnicima, te pokazao put k suncu, k idealima.

Isprva apostol paganističkog hedonizma, obožavač antikne nagote (Lirika, Kiklop), pomalo se opršta od nje, a stade da se poji na izvoru divovske i herojske snage. Vrhunac te eruptivne snage njegove vulkanske duše izbija osobito u II. dijelu »Novih pjesama«. — Opiv se krvlju mučeničkog roda i tisućljetnim ropstvom od Hrvatskih kraljeva do današnjeg dana, zar je onda čudno, da u njegovoj duši buja orkan, bijesni oluja pomiješana strasnom žudnjom, da se već jednom dokrajče muke i patnje njegovog naroda; da svrši već jednom krvava Golgota? Odatle onaj očajni otpor; odatle ono bjesnilo na silnike i tlačitelje naroda; odatle onaj očajni poziv na oslobođenje.

Rapsod našeg roda hoće da izlije u nas žar svoje krvi, da ulije vjeru i pouzdanje. Hoće da nas opije iz titanskog vrela, da i našim žiljem proključa krv prošlih divova. Vodi nas iz sjevernih slaven-skih nizina i svetih lugova o novu zemlju, na kršni Velebit. Umoran narod pada i sluša u mrkoj noći šum mora, što bije o litice, pa u strahu misli: »Zmaj to stenje — I silan, biesan uz goru se penje.« A kad svanula zora, uz miris alga, smilja i kupina, smreka i borova »zasja ko srebro ono sinje more.« I narod mahnit od veselja, kliče na divan pogled ko nekad Ksenofontovi vojnici: More! More! (Dolazak.) Sad počinje Nazorova epopeja, posvećena herojima našega roda, vladarima hrvatske krvi. Od »Prve lade«, pa do posljednje »Zvonimirove lade«, prikazao nam je više od četirstoljetnu našu historiju, historiju borbi i pobjeda, dizanja i padanja. Opisuje ponosne hrvatske galijske na slobodnom hrvatskom moru. Iznosi pobjede i poraze, najbjesnija kreševa tisućljetne borbe s pohlepnim Mlečićem. Pa kao što se u našoj historiji neprestano izmijenjuju svijetli sunčani traci sa mrkom slotom, tako su i Nazorovi »Hrvatski Kraljevi« vjeran njezin odraz. Bez bojazni ustaje, da nam kaže istinu u lice. Ne zato, da nas poništi, nego naprotiv zato, da nas ohrabri. Priznaje, da

nismo čista lovorgrana slavenskoga stabla. Ta koliko je u našim žilama primiješano tuđinske krvi! Koliko smo Ilira, Rimljana, Avara, Mlečića, bijesnih Tatara i drugih morali da proždremo, da pretopimo u se, dok postasmo jedinstven narod! Ta će mješavina biti uzrokom tolikim borbama za slobodu i prevlast na kopnu i moru. Ona je povod junačkim pothvatima, zanosnim vojnima, domaćim trvenjima, sramotnim zasjedama, izdajstvima, razbojstvima i krvoprolićima. I baš nam je ta njegova iskrenost draga. Čemu ludo obmanjivanje? Čemu da zavaravamo sami sebe, kad protivno čutimo u srcu?

»Slađa, tko reče, da smo lovor-grana,
Melem na rani, duga u oblaku.
Mi porod jesmo vuka i arslana!«

U vijekovima dugih borbi na život i smrt, zar smo se mogli održati s golubinjom čudi, kakovim nas htjedoše prikazati? Vijekovima se šuljahu lađe zaljevima i krstariše tjesnacima morskim, te čekahu u zasjedi poput divljih zvijeri željnih plijena. Kopno se pojilo krvlju Franaka i Mađara, a često u nebratskom trvenju i pokolju i hrvatskom, srpskom te bugarskom. Saraceni pak i Normani, Vizantinci i sinovi ponosnih Laguna, miješali su svoju krv s hrvatskom krvi u valovima plavog Jadrana. Sve nam je te borbe, pokolje, junačke podvige i podle izdaje od bana Ladislava, što javlja Duždu: »Nastade doba, da se ljuto bore — Mletački lavić i hrvatski vuče«, pa Domogoja »prokletog bana Hrvata« i do Zvonimira, prikazao pjesnik u kratkim, ali jakim fragmentima. Stih mu teče sad glatko ko lađica, što se okliže po tihoj pučini morskoj, a sad se trga i lomi poput bijesnih valova. I još danas udarajući valići o naše kamene žale, kao da donasaju elegične zvukove Galijotove pjesme, što je vijekovima brujala tužna i plačna ispod palube mletačkih galija, kao iz dubine morske, puna čežnje za rodnom žalom i boli pod udarcima biča. I ovom se ciklonu, što bjesni na moru, već za bana Braslava pridružuje novi orkan: »Topot sve bliži mađžarskih konjika«. Time počinje očajna borba, što traje već više od tisuću godina. Kagan, pobjegao preko Drave, pita mladog pobjednika: »Junače, tko si?« a naš mu Prvovjenčani odgovara: »Arpade, ti si vjetrina, što hara, A ja sam hrašće jedro i stoljetno, Na koje zalud vior se obara... Zovi me zid mjedeni, plot krvavi... čekam te na Dravi.« (Tomislav II.)

I u tom strašnom orkanu, što bjesni na kopnu i moru, čuješ sad poklike Juda, sad griznju ubica, a sad poniznu molitvu popa Grgura.

Ko proljetni sunčev tračak iz mrke zime, pun intimnog vonja seoske idile, svježih masnih brazda i prvog proljetnog cvijeća, izvija se ciklus »Petar Kriesimir Veliki«. Ali se zakratko ori slatka pjesma orača i pastira. Valovi se opet dižu, a lađa se Domogojeva — tip Hrvatske — mora opet probijati kroz uzburkane valove, vođena sad snažnim kormilarom, sad prepuštena sama sebi, a sad opet vođena slabićem ili podlacom, što snuje, da je odvede u tuđu luku. I ta lađa »Kroz vjekove burom srta — Za junačkim okršajem, S istom čežnjom i vapajem, Izmučena i razdrta« (Prokleti ban). Srtala je, probijala se valovima u buri i orkanu, dok se jednog dana ne nađe nasukana na tvrdoj siki. I eto još danas, nakon osamstotina godina, leži Zvonimirova lađa na istom mjestu. Još i danas udaraju o njene bokove vjetar, valovi i oluje, a lađa se zdvojno trza: »Dignite me: neka djipnem, Nek zajedrim morem tijem«. Trza se lađa i škripi: »Slomila se, prignula se: Na pjesku je — al' još tu je!« (Zvonimirova lađa).

Cijeli Hrv. Kraljevi i nijesu drugo nego valovi, po kojima plovi ta Lađa. Sve borbe i stradanja imadu da nas oduševе za ponovnu borbu, da maknemo Ladu sa sike, pa da opet zaplovi slobodna našim morem. Tu istu misao ističe u »Novim pjesmama« i »Intimi«, da ne spominjem i prozaičnih djela.

Velika je razlika u Nazora pjesnika Hrv. Kraljeva i pjesniku Novih pjesama te Intime. U Hrv. je Kraljevima epski pjesnik, pa kao da stoji izvan radnje, te samo priča događaje. Tu je on rapsod, što pjeva slavne i kukavne zgođe. U Novim je pjesmama zauzeo drugu pozu, pozu našeg herojskog ali gaženog naroda. U toj pozi gubi svoju osobu, pa govori kao personifikacija naroda. I dok je u Hrv. Kraljevima samo pripovijedač, — dakako, ne u doslovnom smislu, — on je razumiv i malo načitanijem čovjeku, ali u Novim pjesmama i Intimi toga nestaje. Tu je on razumiv tek krajnjoj duševnoj aristokraciji, a često ni njoj, kao što nijesu razumivi ni mnogi napor i patnje našeg mučeničkog roda. U toj pozi naroda čuti: »Seljaka drevnih, što su zemlju orali,« da — »još kap krvi valja se — U soku žila mojih! Od kapi te mi mir i snaga golema — Kod stradanja i rada, I vjera moja u Boga i heroje — I rōj svih mojih nada.« Čuti u sebi krv preda i ono, što ga s njima veže. Čuti da su isto, pa zato stoji »čvrstim, teškim nogama — Na grudī, naša što je.« Čuti krv Hajduka, senjskih Uskoka i Ustaša, gdje se buni u žilama, ali je vijekovi razvodniše, stvoriše »rijetku kašu neku«. I ja već nisam, što sam bio nekada —

Na boku brijega plodnog (seljak), — Pred ostrim kocem (hajduk), ispod kule proklete (ustaša), — Na valu mora rodnog (uskok).« (Krv.) Stoga pjesnik (narod) zove krv Hajduka, mrkih Uskoka i junačkih Ustaša, da življe prostruji njegovim žilama, jer još uvijek stoji na sred polja šator Čengić-age (t. j. narodnih neprijatelja), što kupi harač. A to isto kazuje i u »Maglama«:

»Pred vratima gradskim još Arapin kleti
Šatore bijele penje
I udara porez i seke nam grli
I naše usjeve ženje.«

Hoće, da oslobodimo hisao, što je sputana, da se vinemo do slobode. Ako pak toga ne budemo mogli postići, to je bolje: »da ko dijete — Otaca svojih bez sramote poginem... Dok slušam, gdje me drevni zovu glasovi — Iz svetih, starih raka!« (Krv.)

Kremenim stihovima kuje Nazor svoje pjesme. Skaču iskre sa vulkanskog nakovnja, ali mu često pukne u tom teškom poslu najtanji metal, pa tek krnjad stvara. (Pj. Ljuvene: Čitaocu.) Ne dostaje mu riječi, da jasno izrazi svoju misao, da prenese bijes i žar grudi svojih, i odatle ona tama i nejasnoća. Kao da i sam to uviđa, te bi htio da ponovno kaže, što je već jednom rekao. Nije li »Jutarnja pjesma«, taj divni himan moru, opetovanje onog, što je rekao u »Dolasku«?

Vi skučena braćo, što čekate noć
I vatre varave njene,
Gle, još je na prudu liep nasukan brod
U srebru bijele pjene!
Još jarbori strše, i premac se sja
I napeti konopi zuje,
A už strmu krmu i rebrasti bok
Valovi šume i bruje.

Nije li taj nasukani lijepi brod Lađa Domogojeva i Zvonimirova? I u običnom životu ne dostaje često čovjeku riječi, da izrazi razne pojmove, a to više moramo dozvoliti kot ovako silnih koncepcija, mada nam je uza sve to dao Nazor takav jezik, takvu krepčinu izraza, ko nitko dosad. Zato i jest Nazor razumiv tek krajnjoj umnoj aristokraciji. Ljudi uživaju u njegovoj izvanjoj snazi, u krepkom, još nečuvenom u nas izričaju, u kremenom jeziku, ali ipak ne prodiru u nutrinu. Ne mogu da odgonetnu simbolike, kojom se Nazor ovio, kao što ne pojme ni onoga, čiji je Nazor simbol — naroda.

Piše se o narodu, govori se o njemu, postaviše narod na piedestal, na prijesto mjesto Boga, pa mu se klanjaju, ali je to kumirstvo mračno i tamno.

Taj narod nije narod! To je fikcija čovjeka, koji osjeća u sebi viši poriv, da se žrtvuje, ali ne zna, kome da prinese sebe za žrtvu. Svrnimo od te fikcije, poetične utvare, te zirnimo u ono istinsko, realno, što toliko neki slave, pa ćemo vidjeti, da su u svojoj umišljenoj realnosti tek puki fantaste. Neka pomisle takvi na svoje susjede u selu, na cijelo selo, pokrajinu, cio narod, pa će se razočarati, jer narod nije ono, što su mislili. Dakako da u nama ima bar toliko revolucionarne krvi, koliko u zaprešićkog seljaka! Imade brzih misli, lijepih ideja, što bi naš narod mogao lako da shvati, ali izliv mu sve to najednom, što će se dogoditi? Ogle-dat će u te ko u čudovište, ili će se dogoditi ko s Kvaternikom. A onda entuzijazam? — Ne će doktrinarne fraze, bacane iz visoka, niti ditirambi osvijestiti i oduševiti naroda, nego dug i postepen rad. Ne treba govoriti o narodu, nego treba za nj i s njime raditi. Ne smije se u njemu ništiti vjera u nadnaravno, u Boga, nego se dapače mora što više nijetiti, a onda će doći Uskrs Mrtvog grada i Mrtvog ostrva.

Nije li ironija, ili zapravo sarkazam, na naše »moderne« Nazorova »Vila Ravijojla«? Ljudi su izgubili smisao za rad. Narod im je deveta briga. Ideja borbe za narodnu slobodu i narodni opstanak, što ju je sam narod tako lijepo persinifikovao u Kraljeviću Marku i Vili Ravijojli, za njih je glupost, prazna bajka »iz djetinske dobi — Kries lažni sred crna mraka«. Ta što će ljudima 20. vijeka domovina i narodna sloboda! Njih muče drugi, viši problemi, pa kako da onda misle na narodno oslobođenje.

U rukama našim sad plamsaju zublje,
Pa utvare gone ti blistavi traci:
Mi letnismo više, mi prodriesmo dublje,
Mi — čovječje misli junaci. (Vila Ravijojla.)

Oni pjevaju himne Čovječanstvu, a ne brinu se, da »U žilam' ti teku — Tri rijeke zelene žuči. Na usnama tvojim, što nečiste peku, Još gore žigovi vrući«. Ne brinu se za ropstvo i patnje, za žuč, što teče u žilama naroda protiv tlačitelja. To su ljudi bez volje, bez eneržije, koji ne znaju trpjeti za više ideale. Takvih ne treba pjesnik u borbi za narodno oslobođenje, nego im po vili Ravijojli dovikuje: »U dolac se vrati, Gdje čopor čeka te siv; I ondje se s njime i nadalje klâti — Ni mrtav — ni živ!«... Takvi ljudi nisu dostojni, da borave na visoj kuli narodnoj, nego da ginu bez viših podviga u kaljuži i tamnim gudurama. Na vrhuncu gore »gdje se orli s vjetrovima bore, Hiljadu već ljeta« stoji kula narodna i strši u mrak. U toj kuli samotuje narod, pije svjetlost zvijezda, a otvara je tek za olujne noći,

dok bjesne vjetrine, te izlazi na vrata, da se hvata u koštac s gorskim duhovima i divovima. U neprestanoj borbi čeka onaj čas »— Kad ću, kad ću jednom jak i dobar moći, Da medj ljude sidjem iz te kule svoje.« (Turris eburnea.)

Pjesnik Oslobođenja, pjesnik sile i titanske snage, hoće da ulije i u naše bolesne, slabunjave grudi oječaj zanosa, sile, snage i revolte. Znade, da to Oslobođenje ne može doći mirnom evolucijom, zato nam i kazuje izvor, što je njega opio: veliča borbu, olujni orkan, što sve valja i ruši. Vjeruje u našu snagu. Ta Troimena Nacija ide bez bojazni u susret toj oluji. Tri zmaja, tri diva, što im u žilama teku »tri rieke zelene žuči«, čekaju već hiljadu ljeta na nju: oluju — revoltu, — što će biti majka naše slobode.

Oj olujo majko, sad ori po duši,
što dugo mi bješe to močvara jalova!
U muklu trščaku tri zmaja se kriju
I gledaju, ideš li sveta;
Tri diva, što s muljem na vjeđama sniju,
Već hiljadu čekaju ljeta.« (Intima: Pjesme s mora.)

Da, bliža se čas! Troimeni divski rod traži svoje. Već mu je previše muka, kolaca i konopaca. Za tuđince i tlačitelje »Po zemljama stranim smo čupali korov, Buntovnu krvcu smo lili, Pred dvorištem tuđim smo lajali snažno, Stup, sidro i batina bili«. (Magle.) Dosta nam je robovanja, dosta krvi prolivene za druge, pa zašto da koja kap ne kapne i za nas same? Zar da smo vijekom samo tuđi slugi i robovi, što polako mriju sanjajući kroz stoleća o nekom zlatnom, toplom Traku? Došao je čas borbe; boj o biti i ne biti! Da, osjećamo gvozden ruku, što nas tlači, duši i valja po blatu i kalu. Osjećamo, da je protivnik jači od nas. Upro je koljenom o naša prsa; ne da nam se maknuti, jer se boji, da bismo mogli ustati. No, što nas jače gnjete, to većma osjećamo potok vatrene krvi u žilama; osjećamo, da nam srce ni sada ne će pući.

Nepresušna, dok se sve oko nje mrvli,
Uji rieka naše mučeničke krvi
Puna vatre, mraza, melema i žuči.
Mnoga ruka u nju otrov sažimala,
Stravu i bies znade poraza i boja:
Svemu već odolje... Čuj me, i krv moja
Iz groba otaca jedra proključala! (Borba.)

I sad, dok nas tuđinjska ruka najvećma tlači, a knut sve jače bije, osjećamo, da nam se budi svijest, da se vraća snaga, a strah da obuzima neprijatelje. Kad prođe naša odmazda, onda »... jednog vedra dana, Lomit ćemo skupa slatki hljebac mira«. Tada će doći doba, što su ga snivali toliki slavan-

ski Parnasovci, a među njima i naš Preradović u svojim slavjanskim odama.

Poput poljačkih mesijanskih pjesnika, i on pušta očajan krik i poziv na borbu. Poput Mickiewicza, Slowackog i Garczynskog i Nazor vjeruje u poslanje našeg naroda i bolju njegovu budućnost. Kao što su oni molili, pozivali, zaklinjali i proklinjali, da ganu i oduševu na boj za oslobođenje Poljske, tako čini i Nazor. Kod Nazora i poljačkih Mesijanaca imade vrlo mnogo sličnih misli, ideja i stihova. On se kao i oni nada slobodi tek od odlučnog rada, krvi, revolucije. Kao oni i on mrzi polovičnost i plašivice. Dosta mu je polaganog umiranja, pa hoće, da ili slavno pobijedimo, ili bez sramote poginemo.

»Čina mi treba usred blieska groma,
Borbe vremenom, ljudma i prirodom,
I borbe takve, ko u duši — svuda!
Hoću opet rada i zanosnog čina,
Na novu buru i novi ponor smrti
Bacit se — i ginut, kad bolje biti ne će.«
(Garczynsky: Wacław dzige.)

I Nazor se bori sa svima elementima prirode, s duhovima i divovima (Turris eburnea, Borba itd.); i on pušta očajne, rezolutne usklike (Krv); i on kliče poput Garczynskoga:

»...il' će nanovo da oživi
Grad mrtvi znoj nam i mlada nam krv,
Il ispod tornja Febre, žute boginje,
Svi ćemo pasti, da nas toči crv.« (Mrtvi grad.)

Val nam tmora tišti teška, gluha, sliepa,
Al već olujina srce izdaleka!...
Gore, gore srca! Strašna je, al liepa...
Pobjednik il svladan, mene lovor čeka.

(Intima: Lovor morski.)

No, kad nas nisu dosad uništile sve bure i nepogode, vjeruje, da nas ne će ni odsad. Ko u nekoj viziji gleda naš Dan, što se bliža.

U sanjama mojim žije
Div jedan... S vrhunaca dolazi
I zemljama, kojima prolazi
Sveđ blistavo sjemenje sije.

Rod čiji je? Što mu to gori
U očima? Gledam ga. Prošlo je...
Ja ne znam, al osjećam: došlo je,
Da zemlju nam drukčijom stvori.

(Intima: Sijač.)

Mi još uvijek snivamo. Sanjamo svoju budućnost, zlatnu slobodu, a te nas sanje jedine uzdržaše, da nismo zdvojili i propali. No, proći će san, a onda će svanuti naš veliki Dan.

»Jest za nas je san!
 Jer sanja je dan,
 A java je noć, što nas mori,
 Noć, koja će minuti,
 Kad posvud će sinuti
 Sjaj sunca, što u nama gori.«

(Intima: Sanje.)

Poput gornje trojice Mesijanaca te njihovih nasljednika i Nazor vjeruje u doba slavenskog gospodstva na zemlji, samo što ta vladavina ne će biti poput romanske i germanske tiranija i pravo jačega, nego kraljevstvo mira, kraljevstvo Božje. Poljački su se pjesnici nadali, poučeni tužnom historijom, da će si slobodu izvoštiti sam narod uz pomoć Božju, te su većinom osvjedočeni u vjeri i dobri vjernici. Zato i kliče Krasinski: »... vi morate — Do kraljevstva ići Božjega, što će sjajiti na tom svijetu!« Slično je i kod Nazora. I njemu dolazi Hrist iza revolucije, iza popaljenih sela, da vlada u novom kraljevstvu, kraljevstvu mira. Vjeruje, da naš narod čeka ljepša budućnost. »Opet će banuti (sc. »Heroji«), dobro da zidaју, da ruše zlo... Vjerujem, da zemlja njima još ljepše kalupe stvara. (Heroji.) ... Ja vjerujem, Bože, da vior i mrak — kroz nojcu nas tjeraju huđu, Da sjajniји sine liep sunčev nam trak, ... Ja vjerujem, Bože, ... zorom da novom ko sunce ću sjati — Na ovome visokom brđu.« (Na vrhu.) U Intimi se tuži pjesnik, što ne će on doživjeti toга kraljevstva.

Držim, da ni njegovi ciklusi ne završuju onako slučajno pouzdanjem u Boga, i njegovim apostrofiranjem vјere otaca. Divni njegov ciklus »Platininske pjesme«, završuje jednom od najljepših pjesama u hrv. literaturi, što su posvećene Kraljici neba, Zvijezdi mora. Iza svršene borbe, dok još lešine leže po razboju, silazi ona — Maris Stella — uz zvukove dalekih zvona. Dolazi »velebna, sjajna... očiju punih blistavih suza, protutih kosa, sklopljenih ruku... Tjemenom nebu — Kristalne svodove tiče, Pod petom mladjak joj sija, U oku zvijezda joj niče.« Izmučen teškom borbom, obraća se pjesnik k Zvijezdi Mora, te je moli, da ostane nad burnim našim morem, jer »Izmore rat nas, vior nas skrši, Slični smo zgaženoj travi... Sini nad tmorom naših oluja, Ti majko od ljubavi!«

Proza Nazorova nije drugo nego tumač ili proširivanje onoga, što je rekao u gvozdenom stihu. Jedno je i drugo duboka simbolika. Ideje, izrečene u pjesmama, iznaša ponovno u prozi, kao da nam hoće sam da protumači ono, što je zbijeno rekao u stihu. Ali i to proširivanje, ili, ako hoćete, tumačenje, nije puno jasnije od samog stiha.

I u prozi treba napinjanja i dubokog razmišljanja; treba mučnog nastojanja, da prođeš u smisao, da nađeš pravu nit, oko koje se vežu njegove misli i riječi.

Bit će ih možda, koji misle radi čestog ponavljanja istih motiva i riječi, da je to stoga, što Nazor mnogo, a prebrzo stvara. Meni se pak čini, da to Nazor nasumce radi, da nas što prije i što jače opoji i oduševi za svoje ideje. Da pak te ideje raširi u što šire krugove, zato se služi raznim oblicima: lirikom, epikom i prozom.

I Notturmo i šumske idile i Zimnje priče, kao i mnoge druge njegove pjesme, naći ćeš u Istarskim i drugim pričama i to ne samo u stihovima, kojim je prepleo svoje priče, nego i u proznim opisima. Tko ne voli stiha, dosta je da pročita Velog Jožu, Facol rakamani, Šumu bez slavuja, Albusa kralja, Crven-lišaje, Mrtvo ostrvo, Boškarinu itd. i naći će tu čitavog Nazora. Tko naprotiv voli stihove, neka čita njegove pjesme jedamput, dvaput, deset puta, neka se zadube u njih i goneta smisao, pa mu ne treba čitati proze. Izgleda kao da se Nazor poslužio prozom samo zato, da ideje, izrečene u pjesmama, lakše prodru u šire krugove.

Uzmimo samo jedan primjer: Mrtvo ostrvo. Iznijet ću najprije fabulu, a onda neka opažanja.

Sin odlične grofovske obitelji, već zamlada okrutan, bude potjeran iz vojske radi raznih nedjela. Dade se na razbojnički život, a zatim na gusarenje i trgovanje robljem. Jedne noći, iza raskalašene zabave, bude uhvaćen i doveden na sud. Za vrijeme se mučenja ispovjedi, da je okužen gubom, kojom ga okužila ropkinja Misirka. Bude prevezen na napušteni otok, a tu mu šalju zauzimanjem Lazariste, oca Zaharije, svaki mjesec hranu i odijelo. Otac se Zaharija uzalud muči, da ga gane na pokajanje i obraćenje. Gadnim se životom otvrdnuo u zlu, pa mrzi na sve, a oca Zaharija popljuje i vrijeđa, kad se iz kršćanske ljubavi privija k njemu i ljubi mu čelo. Prisiljen mukama i žeđom, pode jednog dana, da traži vode. Dolazi u blizini vrela, ali ga kamenjem otjeraše ljudi, što dodoše, da strigu ovce. Mrzi i na ono dvoje djece, dječaka i djevojčicu Janju, što mu donasaju kruha, mlijeka i jastuk. Tjeran mržnjom, bježi ispred dohvata ljudi, te naiđe jednog dana na zapušteni grad. Žitelji se davno odseliše pred Žutom Boginjom — groznicom, što se nastanila u velikoj barušini, nastaloj za nekog potresa. U mrtvom gradu osta jedino stari načelnik, te čuva ognjište otaca i čeka osloboditelja grada. U gubavcu vidi davno iščekivanog osloboditelja, te ga vodi opustjelim

gradom i priča mu svoje neuspjele pothvate, da oslobodi grad. Dodoše do crkve Gospe od Zdravlja. Protiv volje uvede starac gubavca u crkvu. Dok načelnik pjeva Litanije uz svirku orgulja, događa se čudo. Okorjelog griješnika sjeti starčeva svirka, kako je i on nekad pobožno pjevao u seoskoj crkvi uz malu Aldu. Pada na stubište oltara, a u taj se čas zaori crkvom svečani »Tebe Boga hvalimo«. Stari se načelnik štropošta mrtav svršiv pjesmu, a gubavac obraćen i očišćen, dade se na posao, da ostvari načelnikov san: da prokopa nasip između bare i jezera i oslobodi tako grad od groznice. U poslu mu pomažu robijaši, što ih poslaše s kopna na otok u kamenolom. Cijele zime gradi gubavac s robijašima lađe i splavi, a kad nesto snijega, trnokop i motika udaraju bez prestanka u kameni nasip. Otiče voda, a ljetno žarko sunce upija vlagu, suši blato, i za kratko se vrijeme vraćaju opet stanovnici, vođeni ocem Zaharijom, na nekoć napušteni otok, da zaposjednu zapuštene domove. A on — Bezimeni? Odbija sve počasti, kojima ga htjedoše nagraditi, uzima od nekoga starca štap i ode u nekadanju svoju špilju.

Ideja je u Mrtvom ostrvu ista kao i u Mrtvom gradu (M. G.). Zapravo je Mrtvi grad apstraktni sadržaj Mrtvog ostrva, ili, ako hoćete, Mrtvo je ostrvo tek fabulom prošireni Mrtvi grad. Isti opisi, dapače i iste riječi! Slično je sa Velim Jožom i Galijotovom pjesmom. I obraćenje je gubavčevo natuknuto u Mrtvom gradu. »... još je cio hram: U nj kradom podoh orguljam' da izmamim — Pjev nade i nov da užežem plam.«

Što je pisac i pjesnik htio da kaže? Koja je ideja? Držim, da ne će imati dr. D. P(rohaska?) posve pravo, kad kaže, da se ovdje naglašuje ideja očišćenja (Omladina, I., br. 1), nego je uz ovu ideju još jedna principierna, a ta je ista s onom u Hrv. Kraljevima i Novim Pjesmama. Nijesu li riječi: »Grad propada, ali je još tu; on čeka« (M. O. s. 43), iste, što i u Zvonimirovoj lađi: »Slomila se, prignula se. Na pjesku je — al još tu je«? Da, Mrtvo je ostrvo tip domovine kao i Zvonimirova lađa, a pisac nas zove na rad, da spasimo domovinu, ali na rad prodahnut pravom vjerom i čvrstim pouzdanjem u Boga. Sva lica i svi događaji imaju svoje simboličko značenje. Natuknut će tek nešto. Gubavac je naš narod, zapravo inteligencija, okužena kojekakvim grijesima i porocima: lijenošću, pute-nošću, pohlepom za lagodnim životom itd. Seoba je otočana seoba našeg naroda u tuđinu, a tjera je tuđinac iz rodne grude (Febra), jer ne zna, kako da mu se othrvu. U domovini imademo sve uvjete

blagostanja i sreće, samo treba rada i ustrajnosti, jer »grad — čeka snagu naših mišica, Plam duše naše, naše volje moć«. (M. grad.) Imademo svoje more, a mi smo sluge na njemu na tuđinskim brodovima. Trebamo svoje lađe i brodove, kojima ćemo maknuti kameni nasip, što nas duši i trnje (tuđince), a zatim nam se otvara široki put na sve strane. Pomažimo poduzetne domaće ljude. Pri-skočimo im u nevolji u pomoć, a ne mojmo se radovati u bratskom jalu njihovoj nesreći. (Žuti i Lupež.) Ne mojmo svuda tražiti sebe, svoju slavu i privatnu korist, nego radimo nesebično za bolji-tak naroda. Ne aludiraju li riječi starog načelnika, kad vidješe šišmiše u gradskoj vijećnici, na neku drugu vijećnicu? »Vidje li ih? Znaš, oni su... To su duše onih vijećnika, koji su glasovali za pri-jedlog, da valja seliti.« Ne slušaju načelnikovih riječi, kojim ih poziva na rad: »Što uzmićete...? — podjimo na čelu naroda u močvaru!... I ako poginemo, ostat će djeca naša!... ostati pokraj grobova svojih otaca!« (M. o. str. 48.)

I ovdje je glavna ideja oslobođenje naroda, ali prepletena ko zlatnom zrmom još jednom drugom idejom: očišćenjem. I ovdje kako da se poveo za poljačkim Mesijancima. Čovjek je bez vjere rob strasti, mlohav, gnjil, gubav, te nema viših podviga, što bi ga krijepile i oduševljavale za rad, nego samo gleda, da ugodí svome egoizmu. Vjera i molitva jača u radu. One su uvjet ustrajnosti i konačne pobjede.

U ocu je Zahariji istaknut tip hrvatskog svećenika, što se brine za bijedne i nevoljne, te ih tješi, kad su od svih zapušteni. Sluge se kršćanske ljubavi požrtvovno brinu za narod, mada ih često mjesto plaće stižu pogrde. Dok čitate opise male Janje i Alde i nehotice vam dolazi na pamet Ma-žuranićeva crtica: The rest is silence: ... »Možda molitva s nevinih usta uslišana bude!... Naše prošnje ne pomažu: grijeshli smo.«

Da, nama treba djetinje vjere i čiste djetinje molitve. Naša je vjera, ukoliko je još imamo, oklja-štrena poput crkve Gospe od Zdravlja, ali je ipak još ostalo nešto. Majka sviju Muka i Žalosti čeka na nas: »ona zna sve, ona je gotova da učini čudo«. (M. o. str. 49.) Ostao je još u nama plamičak vjere, i on treba da se razbukti, rasplamti u žarki plamen. Što se prije razplamti taj plamen u našoj duši, to ćemo i mi poput Slowackovoga Kordyana klicati:

...zemlja je naša slobodna i svud je svjetlost danja!
Poljska se međama do mora širi
I nakon burne noći, diše i živi.
Živi!

A kad prvi dan slobode veselo osvane
A poslije će duđu tamu nevolje premjerit
I klonut će i jecajući plakati ko djeca;
I razlijeat će se golem jecaj uskršnuća.

Da, to će prije našega ropstva »osamstotin
proljeća — Iz zemlje naše skočiti: I sva će srca
gorjeti ko buktinje, I sve će duše planuti ko po-
žari«, i doći će Hrist, da »hljeb mira lomi, dijeli
jedro sjemenje — Za ljepše berbe i za žetve slav-
nije«. Tad će se »po svoj zemlji spasenoj« oriti
jeka: »Hozana, sine Davidov! Hozana, rode moj!«
(Uskrs.)

Češće susrećemo kod Nazora čežnju, da mu
se opet vrati vjera djetinjstkih dana. Onaj, što je
pjevao himne i peane strasti, nije našao mira, pa
sad čezne za vječnom nepromjenljivom Istinom.
Obožavač poganštine i prirode, nije našao ni tu
zasićenja svojoj gladnoj duši. Osjeća se umornim,
izmučenim, te se vraća k izvoru svega. Klonuo i
izmučen traži pokoja, traži Boga svoga:

»Oh gdje si, da si, plavo morsko ostrvo,
Ja moram doći svetom hramu tvom
I kleknuti i ruke opet sklopiti
I nanovo se molit Bogu svom!« (Atlantida.)

Uviđa poput sv. Avgustina, da je nemir duše
najveći ondje, gdje je duša najdalje od Boga. Kao
što Zaručnik u Pjesmi nad pjesmama traži svoju
Zaručnicu, tako i Nazorova duša traži Boga. Dugo
je harala u njegovim grudima borba između Dobra
i Zla, pa sad čezne za očišćenjem od natruhe te
borbe:

»Ja hoću, sutra, ispod hrpe pepela,
Da čistu nadjem jezgru bića svog:
Plam vječni, biser ili blato kaljavo,
Što u prsa mi postavi ga Bog!« (Krijes.)

Osjećao je, da bi se morao vratiti svome Bogu,
Bogu otaca svojih, ali ga zavađala strast. Htio je
ugušiti taj nutarnji poriv, pa je tjerao od sebe misli

i sve, što ga je sjećalo na Boga, ali se konačno
osjeća poražen u oholosti uma ljudskog. Osjeća,
da je Bog jači, pa mu svladan kliče:

»Ja sam se rvaio s tobom, velji Bože!...
Svladan rukom tvojom poraza svu sreću
Spoznah, i znam, što ti blaga sila može.

I jer borbu s crvom ti prezreo nisi,
Osjećam u duši vjeru uvijek veću,
I sve biće moje prema tebi klisi.« (K Bogu!)

Ne sjeća li vas ovaj sonet divnih psalama ili
borbe Jakova s Bogom? (Gen. 32.) Ispačena i iz-
mučena njegova duša uzaludnim lutanjem polja-
nama strasti i bezvjerja, vraća se k Bogu poput
Razmetnoga sina. Čuti, da je došadanji njegov ži-
vot bio patnja i lutanje po mraku. Boji se opet
teških sumnja i mraka, pa se stoga obraća toplom
molitvom k Bogu:

»Ne daj, da me opet strašni vampir mori
I kap zadnju srčne bolnog srca tog!
Pusti, plam nek ovaj i srč mi izgori,
Bože preda naših, Bože oca mog!«
(Kupina, što gori.)

* * *

Djela Vladimira Nazora: I. u stihovima: 1. Slavenske
legende. Zadar (1900). 2. Živana. Mitički ep u 9 pjesama.
Zadar (1902). 3. Pjesma naroda hrvatskoga. Zadar (1904).
4. Knjiga o kraljevima hrvatskijem. Zadar (1904). 5. Krvava
košulja. Uspomene iz doline Raše. Pula (1905). 6. Lirika. Iz-
dalo Društvo hrv. književnika. Zagreb (1910). 7. Hrvatski
kraljevi. Izdala Matica Hrvatska. Zagreb (1912). 8. Nove
pjesme. Nakladom knjižare St. Kugli. Zagreb (1913). 9. In-
tima. Nakladom knjižare St. Kugli. Zagreb (1915). 10. Pjesni
ljuvene. Nakladom knjižare St. Kugli. Zagreb (1915). 11. Med-
vjed Brundo. Životinjski ep u 5 pjevanja. Zagreb (1915).
12. Utva Zlatokrila. Romantički ep u 5 pjevanja. Zagreb
(1916). 13. Pabirci. Zagreb (1917). — II. u prozi: 1. Krvavi
dani. Roman iz istarske prošlosti. Zagreb (1908). 2. Veli Jože.
Istarska priča. Ilustrirao S. Šantel. Matica Slovenska. Ljub-
ljana (1908). 3. Istarske priče. Izdala Matica Hrvatska. Za-
greb (1913). 4. Stoimena. Priče. Izdala Matica Hrvatska.
Zagreb (1916). 5. Sniježna Gospa.

